

Kapitel 7

En global arbetsmarknad

Kapitel 7

En global arbetsmarknad

En av de kanske mest synbara effekterna av globaliseringen är att vi i allt större omfattning både köper varor från andra länder och säljer varor till omvärlden. Våra företag flyttar också allt oftare produktionen mellan länder, beroende på var de kan hitta de förmånligaste villkoren.

Det här kapitlet handlar bland annat om handelsströmmar, handelns betydelse för ländernas utveckling samt de ekonomiska frizonerna.

Världshandel och globalisering

Världen snurrar allt snabbare; tekniken river ständigt nya barriärer, länders ekonomier blir alltmer beroende av varandra. Men i takt med att den internationella rörligheten ökar, hårdnar också den globala konkurrensen. För att fortsätta

Allt fler svenska företag har egen tillverkning eller använder leverantörer i utvecklingsländer. På bilden syns en arbetare vid en av Indiskas leverantörsfabriker i delstaten Rajasthan i Indien. Foto: Mats Wingborg

växa måste företagen ständigt söka nya sätt att sänka sina kostnader eller på annat sätt förbättra sitt läge på marknaden.

Det gäller att anpassa sig

Framväxten av globala produktionsnätverk gör det möjligt för företag att hämta varor och tjänster över hela världen, och att förändra produktionskedjorna relativt snabbt och enkelt. Det betyder att ett enskilt land eller en leverantör kan sparkas ut ur nätverket om förhållandena ändras, eller om de inte anpassar sig tillräckligt snabbt.

Moden styr produktionen

Livslängden för många varor blir allt kortare. Trender och moden påverkar hur länge en produkt är lönsam att producera. Det får till följd att produktionskedjorna förändras allt oftare. Klarar inte fabriken av att ställa om produktionen är leverantören inte längre intressant. Det går också allt snabbare att producera olika varor, vilket tvingar företag att ständigt söka nya sätt att snabba upp processerna.

Datoriserade pengaflöden

En datoriserad bevakning av försäljningssiffror betyder att företag snabbare än tidigare anpassar sina produkter, vilket tvingar leverantörer att svara snabbt och flexibelt. Den globala marknaden är en djungel där det inte längre handlar om att de stora äter de små, utan att de snabba äter de långsamma.

De finansiella systemen har integrerats med fri rörlighet för kapital över hela världen. Över 90 procent av alla ekonomiska transaktioner sker elektroniskt, pengar transporteras blixtnsnabbt mellan företag och länder, bortom insyn och kontroll.

Skillnaden mellan vinnare och förlorare växer

Den ökade globala konkurrensen gör de enskilda ländernas ekonomier känsligare. Skillnaderna mellan länder, regioner och storstäder ökar. De platser som lyckas locka till sig inves-

teringar kommer sannolikt att växa. Men de länder som står utanför, som inte lyckas marknadsföra sig på ett tillräckligt lockande sätt, riskerar att marginaliseras ännu mer.

Slutna länder öppnar upp

Många tidigare mer slutna länder har öppnat sina marknader mot omvärlden. Det gäller till exempel det forna Sovjetunionen liksom Kina, Indien och Brasilien. I hela västvärlden har de gamla tullgränserna rivits ner. Världshandelsorganisationen (WTO) har systematiskt främjat en öppnare handel. Dessutom har regionala frihandelsområden fått en starkare ställning, däribland EU, Mercosur (Mercado Común del Sur) och Asean (Association of Southeast Asian Nations).

Bättre transporter

Allt större fraktfartyg och en utbyggnad av flyget har dessutom möjliggjort billigare transporter av varor. Att frakta en vara långt spelar inte så stor roll för slutpriset till konsumenten och uppvägs av att arbetet utförts till ett lägre pris.

Frågor:

På vilket sätt har den ökade världshandeln påverkat samhällsutvecklingen?

Vad händer med länder som inte får del av världshandeln?

Bör länderna alltid anpassa politiken för att öka handeln?

Kort handelshistoria

I många europeiska länder stod striden hård mellan fabriksägare och jordbrukare under 1800-talet. De nyligen industrialiserade länderna ville ha en friare handel för att kunna sälja mer varor på den internationella marknaden och där-

med skapa fler industrijobb. Jordbrukarna ville i stället införa tullar för att skydda sin produktion från utländsk konkurrens. Tullar var en av de viktigaste politiska frågorna i Sverige i slutet av 1800-talet.

Under den ekonomiska krisen på 1930-talet försökte många länder rädda de egna jobben genom att införa olika slags handelshinder, vilket snarare förvärrade krisen. Efter andra världskriget kom 23 länder överens om att samarbeta för en friare handel, bland annat för att förebygga nya krig. Detta avtal, som kallades GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) blev så småningom en internationell organisation och föregångare till det som i dag är världshandelsorganisationen WTO.

Även det som i dag är EU bildades för att underlätta samarbete och förebygga krig. Tidigt införde medlemsländerna samma tullar och handelshinder mot andra länder – men en friare handel sinsemellan. Den gemensamma marknaden, med helt fri handel för varor och tjänster samt fri rörlighet för arbetskraft och kapital, uppnåddes 1993.

Frågor:

Vilka för- och nackdelar finns med att ha höga tullar och handelshinder?

Vilka krafter i samhället har krävt handelshinder under tidigare århundraden?

Kan dagens utvecklingsländer ha något att tjäna på olika former av handelshinder?

Förändringar av handeln

Den globala handeln har expanderat kraftigt under de senaste decennierna. Sedan 1960 har exportens andel av världsproduktionen nästan fördubblats. I dag består den globala handeln av ungefär en fjärdedel av allt som produceras.

Under 1960-talet och början av 1970-talet fanns en utbredd idé i många utvecklingsländer om att den bästa strategin för att uppnå utveckling var att länderna skulle ”stå på egna ben” och minimera handelsberoendet med omvärlden. Sådana tankar var centrala för det Stora språnget i Kina 1959–1960, för Julius Nyeere i Tanzania och för Thomas Sankara i Burkina Faso (som då hette Övre Volta).

I samtliga fall slutade de handelsfientliga experimenten med ekonomisk katastrof och svält. Med tiden har det blivit en allmänt accepterad uppfattning att en låg eller obefintlig handel med omvärlden är något negativt och ett tecken på stagnation.

För fattiga stater är en stor volymexport väsentlig också av ett annat skäl. Den inhemska marknaden är ofta liten. I de flesta länder i exempelvis Västafrika är den inhemska varumarknaden inte större än vad den är i en medelstor svensk stad. Ska produktionen kunna ”ta språng” krävs därför att länderna kan börja exportera en del av varorna som tillverkas.

Källa: Kommerskollegium, 2012.

Fattiga staters beroende av råvaror

Trots handelns positiva betydelse finns samtidigt inget entydigt samband mellan hur mycket ett land exporterar och landets ekonomiska utveckling. Många fattiga stater har tvärtom en väldigt hög export, men som vi tidigare berättat framför allt av obearbetade råvaror. Exempelvis motsvarar Finlands export av varor och tjänster 39 procent av landets samlade BNP, medan motsvarande siffra för Angola är 55 procent.

Det råder däremot ett mycket starkt samband mellan hur mycket av exporten som utgörs av högteknologiska produkter och landets BNP per capita. Bland OECD-länder utgör exporten av högteknologiska varor drygt en fjärdedel av den

totala exporten. Motsvarande siffra för länder i Afrika söder om Sahara är tre procent.

Den gamla sanningen har varit att en hög andel export av råvaror är ekonomiskt ogynnsamt. Men den bilden har blivit mindre entydig. I stället handlar det allt mer om vilken typ av råvaror ett land exporterar. Bland annat har priserna på metaller gått upp kraftigt, vilket gynnat så skilda länder som Sverige och Zambia. En likartad prisutveckling har funnits på olja. Samtidigt har råvarupriserna sjunkit på andra varor som exempelvis te och kakao.

Den svenska utvecklingen är trots allt ganska typisk för länder i vår del av världen. För 100 år sedan dominerade råvaror som trävaror, järn och stål vår export. I dag dominerar svensk handel med omvärlden nästan helt och hållet av verkstadsprodukter, läkemedel och andra varor som kräver en högt utvecklad teknologi.

Varför rostar inte kaffet i Guatemala?

Den globala handeln domineras av de rika länderna och deras företag. Handelsreglerna gynnar välbeställda länder som framför allt exporterar förädlade varor. På samma sätt diskrimineras fattiga länder som främst bedriver handel med råvaror.

I dag utgör råvaruexporten över 75 procent av den totala exporten för majoriteten av de fattiga länderna. Priserna på dessa varor, som sätts på råvarubörser i de utvecklade länderna, varierar ofta. Under de senaste årtiondena har världsmarknadspriserna på råvaror sjunkit jämfört med priserna på mer förädlade varor.

Varför förädlar inte de fattiga länderna sina varor? Kan inte kaffebönderna i Guatemala rosta sitt kaffe själva och få ut ett högre pris på världsmarknaden? Svaret är inte självklart ja. Med dagens handelsregler, där de rika länderna fortsätter att

skydda sin egen produktion, är det mycket svårt för fattiga länder att ta sig ur sitt beroende av råvaruexport.

Situationen är densamma för industrivaror. I genomsnitt är OECD-ländernas tullar på industrivaror från utvecklingsländer fyra gånger högre än tullar på industrivaror från andra rika länder.

Källa: UNCTAD, 2012.

Kaffe – ett exempel på råvaruberoendet

Kaffe är, efter olja, en av världens viktigaste handelsvaror. Kaffe odlas i drygt 60 tropiska länder och är en viktig försörjningskälla för minst 25 miljoner människor.

Mycket av världens kaffe kommer från stora plantager, framför allt från södra Brasilien, men runt hälften produceras av småbönder. Av det totala antalet odlare i världen är de flesta småbrukare. I exempelvis Mexiko och Honduras har mer än 95 procent av kaffebönderna egendomar på mindre än tio hektar.

För många småbönder är försäljningen av de egna kaffebönorna det enda som ger familjen kontanter. I exempelvis Uganda får runt 75 procent av befolkningen helt eller delvis sin inkomst från just kaffeskörden.

Under de senaste 20 åren har världsmarknadspriset på kaffe i stort sett halverats, vilket betyder att kaffebönderna fått allt sämre betalt. Men priset som vi betalar i butiken sjunker inte utan förvandlas i stället till vinst hos kaffebolagen.

Det sjunkande världsmarknadspriset beror på att det odlas mer kaffe än vad som köps; utbudet är större än efterfrågan. Det beror till viss del på att många fattiga länder har satsat på exportproduktion eftersom detta varit ett villkor för att få nya lån av bland annat Världsbanken.

Exporten av kaffe kan ensam svara för mer än 90 procent av vissa länders totala exportintäkter. Detta var länge fallet för Uganda, men i takt med att världsmarknadspriset på

kaffet sjunkit har också exportandelen minskat. Fortfarande är dock landet extremt beroende av att exporten av kaffe är framgångsrik.

Länder som är starkt beroende av handeln med en eller några få råvaror blir extremt känsliga för när priserna på dessa varor förändras. I värsta fall kan ett sjunkande världsmarknadspris leda till att ett utvecklingsland sjunker djupare ner i fattigdom.

Källa: Ravarumarknaden.se, 2012.

Sveriges handel med omvärlden

Sverige handlar mest med närområdet. 57 procent av den svenska handeln sker med andra EU-länder. 15 procent sker med länder i Europa utanför EU, 12 procent med Asien och 10 procent med Nordamerika. Handeln med länder i Afrika är blygsam. Handeln med Nordafrika utgör 1,3 procent, med Västafrika 0,5 procent och med Central-, Öst- och södra Afrika 1,5 procent.

Ett krav från arbetarrörelsen att handel och investeringar ska garantera drägliga levnadsvillkor. Men ett annat viktigt krav är att handeln med de fattigaste länderna ökar. Utan investeringar och ökad handel blir det svårt för utvecklingsländer att komma ur fattigdomsspiralen.

Källa: SCB, 2012.

Frågor

Varför är det negativt för utvecklingsländer att vara beroende av handeln med ett fåtal råvaror?

Vad kan länderna göra för att motverka beroendet av ett antal enskilda varor?

EU:s jordbrukssubventioner

Jordbruket har i alla länder i alla tider varit en viktig och för landet strategisk näringskälla. Fortfarande konsumeras det mesta som odlas lokalt eller regionalt. Den globala handeln med jordbruksvaror utgör endast tio procent av produktionen. Men med globaliseringen och ökade krav på storskalig produktion och större vinster finns risk för att länder i nord slår ut utvecklingsländers jordbruksmarknader.

Detta sker dels genom dumpade världsmarknadspriser och subventionerade västprodukter på världsmarknaden som kött och socker. Dels genom allt hårdförare försäljningsmetoder. Detta gör att länder som är väl lämpade för odling köper in produkter som subventionerats av EU, USA eller Kina.

EU i sin tur ställer, mot alla ekologiska principer, om sitt jordbruk. Tidigare producerade Europas bönder både djurfoder och kött, som i första hand såldes på hemmamarknaden. De nya handelsreglerna har fått bönderna att ställa om från foder- till köttproduktion. Det billiga importerade fodret har slagit ut det lokalt producerade. Följden är i dag att EU producerar ett stort överskott av kött som dumpas på den internationella marknaden.

Att utvecklingsländerna ges möjlighet att exportera är viktigare än bistånd. Här är EU en bov i dramat. Genom att försvåra för utvecklingsländerna att dra nytta av den ökade globaliseringen på handelsområdet, motverkar EU möjligheten till utveckling.

Många anser att systemet med ”tulleskalering” (att tullen ökar med förädlingsgraden) måste avskaffas. På jordbruks- och fiskeområdet har EU dels importrestriktioner, dels kraftiga bidrag till sina egna producenter. Det försvårar för utvecklingsländerna att sälja sina jordbruksprodukter på EU-marknaden till konkurrenskraftiga priser. Dessutom exporteras överskottet av de subventionerade europeiska jordbruksprodukterna i vissa fall till utvecklingsländerna,

där dessa varor slår ut den inhemska marknadens varor.

EU-ländernas gemensamma jordbrukspolitik står för nästan hälften av EU:s budget och lagstiftning. Under 1970- och 1980-talen var det dubbelt så mycket. Stödet har alltså minskat kraftigt. Men i mars 2009 gick EU-kommissionen in och återinförde exportstödet för smör, ost och mjölkpulver som ett sätt att rädda den fallande mjölkmarknaden. Sverige riktade skarp kritik mot detta och har även i övrigt krävt minskade jordbrukssubventioner.

Jordbruksfrågorna har spelat en stor roll även i WTO-förhandlingarna under den så kallade Doha-rundan, som nämnts tidigare. Att förhandlingarna strandat är också en besvikelse för alla länder som hoppats på att EU och USA äntligen skulle öppna upp sina marknader för deras jordbruksprodukter.

Frågor:

Subventionerna inom EU:s jordbrukspolitik gynnar även svenska bönder. Om handeln skulle vara helt rättvis, skulle delar av det svenska jordbruket troligen konkurreras ut av billigare produkter från andra länder. Är det skäl nog att försvara EU:s jordbrukspolitik?

Brist på investeringar i fattiga länder

Ekonomiska aktiviteter i världen handlar inte bara om handel med varor och tjänster utan också om utländska investeringar. Det uttryck som används på engelska för detta är Foreign Direct Investment (FDI). De flesta utländska investeringar sker genom att ett företag med huvudkontor i ett rikt land investerar i ett annat rikt land.

Utländska investeringar är mycket små i de minst utvecklade länderna, i länderna i södra Afrika är ofta det utländska

biståndet flera gånger större i pengar räknat. Men andelen utländska investeringar i utvecklingsländer har samtidigt ökat, främst beroende på att allt fler stora företag investerar i Kina. Även i Afrika har investeringarna ökat, från att tidigare ha legat på en mycket låg nivå. En orsak är de ökade priserna på metaller och mineraler. Det har gjort gruvnäringen i Afrika och i andra länder mer lönsam.

Ett problem som gäller i synnerhet i Afrika är att en betydande del av de utländska investerarna köper upp tidigare offentliga företag – framför allt inom branscher som vatten, energi och transporter – som har privatiserats. Detta fenomen har uppmärksammats av FN-organet UNCTAD. Det betyder att investeringarna inte nödvändigtvis ger fler arbetstillfällen. Det kan till och med vara tvärtom, när utländska uppköp följs av stora rationaliseringar.

Källa: UNCTAD, 2012.

Frågor:

*Hur påverkar utländska investeringar utvecklingsländer?
Vilka krav bör ställas på investeringarna för att effekten
ska gynna en positiv utveckling?*

Kan handel minska fattigdomen?

Det hävdas ofta att tillväxt är nyckeln till utveckling. Fattiga länder uppmanas att liberalisera sin handel, det vill säga minska den statliga kontrollen. Syftet är att länderna ska öka sin export och samtidigt dra till sig utländska investeringar för att få fart på sin handel. Men verkligheten är inte fullt så enkel. Sambanden mellan minskad fattigdom, ekonomisk tillväxt och handel är komplicerade.

Visserligen har knappast något land som rest sig ur fattigdomen klarat det utan ekonomisk tillväxt. Men en satsning

på ekonomisk tillväxt är knappast nog för att det ska ske en förändring.

Enligt näringslivets företrädare är en blomstrande export-industri nödvändig för att ett fattigt land ska kunna förbättra villkoren för sina medborgare. Många fattiga länder som tagit lån hos Världsbanken och Internationella valutafonden har mer eller mindre tvingats att öppna upp sin ekonomi för utländska företag, till exempel genom att ta bort tullar och andra skydd av den egna handeln.

Men receptet fungerar inte alltid så bra som det är tänkt. Många fattiga länder försöker locka utländska företag att investera eftersom man hoppas att det ska leda till ekonomisk och social utveckling för människorna i landet. Men det beror på hur och var investeringarna sker.

Vad är hönan och vad är ägget?

Harvardprofessorn Dani Rodrik hävdar att ökad handel med omvärlden ibland kan bidra till ekonomisk tillväxt, men att det i hög grad är ökad tillväxt som orsakar ökad handel. Frågan är klassisk: vad är hönan och vad är ägget?

Dani Rodrik har bland annat jämfört Vietnam och Haiti. Båda länderna har liberaliserat ekonomin men inte i samma grad. I Vietnam finns fortfarande en stark statlig kontroll över ekonomin, medan Haiti har gått mycket långt i liberaliseringar och införande av frizoner.

Ändå har tillväxten (och fattigdomsminskningen) varit mycket stor i Vietnam, medan Haiti har drabbats av ekonomisk stagnation. Rodriks slutsats är att ekonomisk tillväxt är en nödvändig faktor för att minska fattigdom. Men att det finns en övertro på att handelsliberaliseringar ska skapa ekonomisk tillväxt.

Rodrik är ingen motståndare till handelsliberaliseringar, men han anser att förhoppningarna på vad sådana ska åstadkomma är för stora. Ibland kan det vara en god ekonomisk

strategi för mycket fattiga länder (MUL-länder) att öppna vissa marknader för handel med omvärlden men att samtidigt skydda andra.

Fördelning leder till välstånd

Ett nyckelord om ett land ska kunna dra nytta av ökad handel är fördelning. Förbättringarna måste komma alla till del och inte bara en liten klick. Dessutom måste de resurser som skapas användas på ett långsiktigt sätt, de måste investeras i utbildning, sjukvård, bostäder, vägar och annat.

Om länder ska få utländska företag att investera är det en rad faktorer som spelar roll. Dessa är några som Världsbanken lyft fram i en rapport:

- tydliga spelregler i arbetslivet
- ekonomisk stabilitet
- låg korruption
- hög utbildningsnivå
- liten byråkrati vid handel och investeringar
- låg brottslighet
- fungerande transporter
- fungerande energiförsörjning.

Källa: Världsbankens rapport *World Development Report 2005 – A Better Investment Climate for Everyone.*

Tillväxt och utländska investeringar

För att kunna öka handeln krävs en produktion som förutsätter investeringar. Många fattiga länder vill därför locka utländska företag att etablera sig och satsa pengar i landet.

Men dessa utländska företag kanske är mest intresserade av att betala låga priser för att exploatera naturtillgångar som ska förädlas i fabriker i det egna landet. Eller så öppnar

de fabriker inom till exempel kläd- eller livsmedelsindustrin som sedan snabbt läggs ner om det visar sig att det går att få samma tjänst utförd till ett lägre pris någon annanstans. I båda fallen skapas knappast någon hållbar utveckling.

Även om utländska investeringar genererar inkomster för ett land är det inte säkert att dessa kommer medborgarna till del. I stället kanske landets ledare väljer att köpa vapen eller så hamnar pengarna i fickorna på enskilda personer.

Om ett land ska utvecklas räcker det inte med bara ökad handel och ökade investeringar.

Källa: UNCTAD, 2012.

Frågor:

Är utländska investeringar alltid bra för ett land?

Finns det anledning att till varje pris kämpa för att öka de utländska investeringarna?

Ställer utländska investerare tillräckliga krav på demokrati och mänskliga rättigheter i länder de gör affärer med?

Ökad tillväxt i Afrika – men varför?

Under de senaste tio åren har den ekonomiska tillväxten ökat i Afrika, men från ett mycket lågt utgångsläge.

Det finns flera orsaker till den afrikanska tillväxten. Somliga ekonomer pekar på det högre världsmarknadspriset på ett antal råvaror, andra på att tidigare marknadsreformer börjar få genomslag. Ett resultat av utvecklingen är fler utländska investeringar.

Sedan 2011 har dock de utländska investeringarna sjunkit en aning. Det beror uteslutande på att investeringarna har minskat i Libyen, Tunisien och Egypten, en konsekvens av de oroligheter som följt i kölvattnet av den arabiska våren. I

Afrika söder om Sahara har dock de utländska investeringarna fortsatt att öka.

Den positiva utvecklingen handlar inte minst om ett uppsving för ekonomin i Sydafrika, Afrikas i särklass största ekonomi. Sydafrikas BNP utgör en fjärdedel av Afrikas. Sydafrika står också för 45 procent av Afrikas industriproduktion och för nästan hälften av elproduktionen.

Överhuvudtaget har de utländska investeringarna ökat i utvecklingsländer. Det beror framför allt på att allt fler företag investerar i Kina. Fortfarande investerar dock transnationella företag störst summor i rika länder.

Andel av världens utländska investeringar 2011

Industrialiserade länder	57 %
Utvecklingsländer	43 %

Källa: UNCTAD, 2012. *Afrika leder världens tillväxt*, UD, 2011.

Transnationella företag dominerar handel

Transnationella företag dominerar den globala marknaden inom en rad branscher, som till exempel olje- och mineralutvinning, jordbruksprodukter och bilindustri. I takt med att ekonomin globaliseras, har företagen ofta blivit mer specialiserade.

Omkring en tredjedel av all global handel är internhandel, det vill säga handeln sker mellan olika delar (dotterbolag) i ett transnationellt företag. Denna handel sker utan konkurrens och priserna kan därför justeras så som det passar företaget bäst. Vinsterna kan på liknande sätt föras över till ett dotterbolag i det land där man betalar minst skatt. Transnationella företag har inte sällan större inkomster än de länder som de investerar i.

Källa: *Stater förlorar makt till förmån för multinationella företag*, Omvärlden, nätupplaga, 9/5, 2012, www.sida.se/OmVarlden

Fråga:

Vad händer med ländernas självständighet gentemot näringslivet då ett företag med dubbelt så stor inkomst väljer att investera där?

Världens största transnationella företag

Världens 10 största transnationella företag (mätt genom en sammanvägning av försäljningsvolym, marknadsvärde, ekonomiska tillgångar och vinst 2011)

Placering	Företag	Verksamhet	Ursprungsland
1	Exxon Mobil	Petroleum	USA
2	JPMorgan Chase	Finans	USA
3	General Electric	Transporter, energi	Nederländerna
4	Royal Dutch Shell	Petroleum	Nederländerna
5	ICBC	Finans och bank	Kina
6	HSBC Holdings	Finans och bank	Storbritannien
7	Petro China	Olja	Kina
8	Berkshire Hathaway	Finans och försäkring	USA
9	Wells Fargo	Finans och bank	USA
10	Petrobras-Petróleo Brasil	Olja	Brasilien

Källa: Fortune, 2011.

Översikten visar att det är företag verksamma inom oljebranschen och bank- och finanssektorn som numera är de mäktigaste i världen. Det företag som har flest anställda är den amerikanska dagligvarukedjan Walmart.

Ekonomiska frizoner

En ekonomisk frizon (på engelska Export Processing Zone, EPZ) är ett avgränsat område med lagar som skiljer sig från landet i övrigt. Den ursprungliga idén med frizoner var att företag skulle slippa betala tullavgifter om de importerade varor för att sätta samman dem och sedan exporterade dem igen. Senare har de ekonomiska frizonerna kommit att innehålla allt fler specialregler, som befrielse från skatter och förbud mot facklig verksamhet.

Arbetstiderna i de ekonomiska frizonerna är långa. Det är vanligt med omfattande övertid och arbete under helgerna. Jobbet i zonerna är också hårt kontrollerat. Ofta finns taggtråd och stängsel runt zonerna och obehöriga släpps inte in.

För närvarande finns EPZ i 133 länder. Totalt arbetar 66 miljoner människor i dessa EPZ. De flesta ligger i Asien, men det är i Afrika som antalet ökar snabbast. Inom EU finns inga EPZ, det är inte tillåtet att låta ett avgränsat område ha egna tullregler som skiljer sig från EU:s. Däremot finns EPZ i flera andra europeiska länder, som Andorra, Armenien, Makedonien, Serbien och Kroatien.

EPZ kan kallas för olika saker i olika delar av världen och reglerna kan se olika ut, för mer information kring detta se i ordlistan längre bak.

EPZ bidrar inte till utvecklingen

Ekonomiska frizoner har funnits länge, men den stora ökningen kom under 1970-talet och antalet har sedan dess fortsatt att öka stadigt. Enligt den internationella arbetsorganisationen ILO, har erfarenheterna från ekonomiska frizoner runt om i världen hittills visat att:

- Zonerna används framförallt för att utföra de allra enklaste arbetsmomenten och alltså sker ingen större överföring av teknik och kunskap från företaget till landets arbetare.
- De flesta jobb i zonerna är lågkvalificerade och mycket lågt betalda.
- En mycket liten del av exportinkomsterna från zonerna stannar kvar i landet.
- De utländska investeringarna är osäkra och kan byta land snabbt och relativt enkelt.
- Investeringarna importerar oftast all utrustning; verksamheten gynnar därför inte nämnvärt den lokala marknaden.
- Effekterna på värdlandets ekonomi är oftast försumbara.

Eftersom zonerna finns och verkar helt fristående från landets ekonomi i övrigt, bidrar de inte till någon nämnvärd utveckling i värdlandet. Fattiga länder saknar oftast strategier för att själva kunna hitta och driva på samarbete mellan egna och utländska företag.

Källa: Tema – Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

Frågor:

Varför har ekonomiska frizoner fått kritik?

Bör de ekonomiska frizonerna avskaffas? Eller kan de förbättras? I så fall hur då?

Det kinesiska exemplet

Förändringarna i Kina har haft en särskild betydelse för att bana väg för globaliseringen. Efter Mao Zedongs död 1976 uppstod en maktkamp i landet. Efter två år stod det klart att Deng Xiaoping hade gått segrande ur de interna striderna inom det kinesiska kommunistpartiet. Han tog initiativ till det som kom att kallas den ”nya ekonomiska politiken”.

I sydprovinserna Guangdong öppnade Deng Xiaoping ett antal ekonomiska frizoner, varav den största blev Shenzhen. I dessa fick utländska företag investera fritt. Deng Xiaopings tanke var att erbjuda utländska företag tillgång till billig arbetskraft.

I utbyte skulle Kina få tillgång till utländskt kapital. Om arbetare protesterade mot låga löner och dåliga arbetsvillkor blev de nerslagna och gripna av säkerhetspolisen. Deng Xiaopings samhällsmodell var en symbios mellan transnationella företag och det kinesiska kommunistpartiet.

I nästa skede tillät Deng Xiaoping även privata kinesiska företag att investera i de ekonomiska frizonerna. Därefter

användes idéerna från frizonerna inom hela det kinesiska samhället. Överallt blev det möjligt för både utländska och inhemska privata företag att investera.

Det kinesiska samhällssystemet är i dag en hybrid mellan kapitalism och kommunism. Inom ekonomin har marknadskrafterna släppts fria, men på den politiska arenan styr kommunistpartiet. Någon opposition är inte tillåten och fria fackföreningar är förbjudna.

Det har blivit vanligare med strejker och revolter. Centrum för strejkerna i Kina är just Guangdongprovinserna. I industriområdena runt Pärlflodens delta startar nya strejker varje dag. I den officiella statistiken ingår endast strejker med minst 1 000 arbetare, skulle de mindre strejkerna också räknas skulle antalet bli ännu större. Vid flera tillfällen har de kinesiska lönekonflikterna övergått i våldsamheter.

Den snabba ekonomiska tillväxten och de högre lönerna har lyft många miljoner människor ur fattigdom. Medellivslängden i landet har stigit kraftigt. I Shanghai är den högre än i USA. Den inhemska konsumtionen har också ökat kraftigt. I synnerhet har människors tillgång till elektroniska apparater som mobiltelefoner och tv-apparater ökat enormt.

Många människor i Kina har fått en bättre materiell välfärd, men de har inte fått rätt till mänskliga rättigheter och fria demokratiska val. Globalt har Kina fått stor betydelse som exempel på en ekonomisk modell som kan skapa tillväxt. Många utvecklingsländer har följt Kinas exempel och öppnat sina ekonomier för utländska företag i hopp om att de ska få del av utländska investeringar.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012.

Fria fackföreningar ses som ett hot i Kina

Under hösten 2012 stod företaget Foxconn stilla efter omfattande strejker. Ledningen för det taiwanesiskt ägda företaget försäkrade dock att konflikten inte påverkade tillverkningen

av Iphone 5. Foxconn's fabrik ligger i staden Zhengzhou i Guangdongprovinsen och är en av Apples viktigaste leverantörer.

Några veckor tidigare hade hundratals uppretade arbetare samlats framför den lokala regeringsbyggnaden i staden Chaozhou, också den ligger i Guangdong. Arbetarna protesterade mot att fabrikschefer i staden misshandlat strejkande arbetare. När säkerhetspoliserna angrep de protesterande arbetarna svarade de med att tända eld på polisens bilar.

Det myndigheterna i Kina allra mest fruktar är att protesterna ska bli organiserade och komma att utgöra en samlad opposition. En av säkerhetspolisens uppgifter är därför att se till att missnöjda medborgare inte tillåts samlas för att diskutera med varandra. Just därför fruktar regimen fria fackföreningar.

Samtidigt har protesterna i Kina tvingat myndigheterna och de utländska företagen att höja lönerna och förbättra arbetsmiljön. I de södra kustregionerna råder brist på arbetskraft. Utan bättre arbetsvillkor skulle många företag stå utan arbetskraft.

Frågor:

Hur har globaliseringen förändrat Kina?

Vad kan göras för att stärka de mänskliga rättigheterna i Kina?

Läs mer:

Hemsidor

Globalportalen: www.globalportalen.org (särskild sektion om global handel och ekonomi)

SO-rummet: www.so-rummet.se (fakta i ämnena historia, religion, geografi och samhällskunskap, särskild sida om global handel).

Böcker och rapporter

Tema – Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

När globaliseringen landar i Svedala rapport till LO-kongressen, 2012.

De Vylder, Stefan: *Utvecklingens drivkrafter*, Forum Syd, 2007.

Wingborg, Mats: *Ekonomiska frizoner*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

Lodenius, Anna-Lena red.: *Är det värt det? – om handel och mänskliga rättigheter*, Fairtrade /Rena kläder, 2011.

Huitfeldt, Jörgen & Johnson, Thella och Wong, Ola: *Sjukt billigt – vem betalar priset för ditt extrapris?*, Norstedts, 2007.